

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hirvonen, Onni

Title: Tunnustus, demokratia ja populismi

Year: 2020

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Hirvonen, O. (2020). Tunnustus, demokratia ja populismi. In O. Hirvonen (Ed.), Tunnustuksen filosofia ja politiikka : Hegelistä nykypäivään (pp. 288-303). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1458.

16. Tunnustus, demokratia ja populismi

Onni Hirvonen

Populistinen politiikka on ollut vahvassa nousussa läntisissä demokratioissa viime vuosina. Donald Trumpin voitto Yhdysvaltojen presidentinvaaleissa vuonna 2016 voidaan nähdä viimeaikaisen populismin suurimpana menestyksenä tähän mennessä, mutta yhtä lailla eurooppalaisissa demokratioissa populistiset virtaukset ovat ottaneet paikkansa politiikan keskiössä. Lähihistorian kotimaisena esimerkkinä tästä toimivat perussuomalaisen puolueen saavuttamat vaalivoitot eli jytkyt, jotka ovat olleet linjassa yleiseurooppalaisen poliittisen kehityksen kanssa. Oikeistopopulistiset liikkeet ovat nousseet haastamaan perinteisiä poliittisia puolueita, esimerkiksi Hollannissa, Iso-Britanniassa, Italiassa, Itävallassa, Puolassa, Ranskassa, Ruotsissa, Saksassa, Sveitsissä ja Unkarissa.

Oikeistopopulismin nousu on saanut aikaiseksi pääasiassa kahdensuuntaisia vastareaktioita. Yhtäältä populististen liikkeiden suosio on johtanut vasemmiston piirissä vaatimuksiin popularisoida omaa politiikkaa ja luoda kansaan vetoavia poliittisia projekteja, joilla voidaan kilpailla oikeistopopulismin kanssa. Tämä reaktio hyväksyy populismin olennaisena osana demokraattista politiikkaa. Jos valta perustuu viime kädessä kansansuosioon ja politiikka on pohjimmiltaan antagonistista vastakkainasettelua tai rajanvetoa ystävien ja vihollisten välillä, kuten esimerkiksi Carl Schmitt tai Ernesto Laclau ehdottavat, tällöin populismi on politiikkaa *par excellence*. Toisaalta keskusteluun ovat nousseet kysymykset suvaitsevaisuudesta ja sen rajoista. Populistiset vaateet, esimerkiksi vihapuheen hyväksymisestä sananvapauden nimissä, nostavat esiin klassisen suvaitsevaisuuden paradoksin: Kuinka paljon voimme suvaita suvaitsemattomuutta ennen kuin demokraattinen yhteiselämämme särkyvät? Onko sellaisia poliittisia liikkeitä hyväksyttävä, jotka toimivat aktiivisesti demokratiaa vastaan?¹ Tässä näkemyksessä populismi esiintyy demokraattista yhteiskuntaa hajottavana voimana.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa demokratiaa ja populismia tunnustuksen perspektiivistä. Tarkoitukseni on näyttää, että tunnustussuhdeteoria tarjoaa normatiivisia perusteita politiikan tekemisen tapojen arviointiin. Populistista politiikkaa sekä sen oikeistolaisissa että vasemmistolaisissa muodoissaan on mahdollista kritisoida erityisesti tunnustukseen

¹ Kuvaava lausahdus oikeistopopulismin ja demokratian jännitteisestä suhteesta löytyy Timo Soinilta: ”Mikä demokratia se sellainen on, jota ei saa arvostella tai jopa vastustaa” (Timo Soini 2002, Vaarakallion ja Palosen 2017, 62 mukaan).

sisältyvällä vastavuoroisuuden vaatimuksella. Kirjoitukseni haastaa näkemyksen, jonka mukaan populismi olisi olennainen osa demokraattista politiikkaa. Ennen kuin populismin ja demokratian yhteyksiä voidaan tunnustuksen perspektiivistä analysoida, on selvítettävä, millä tavoin tunnustus ja demokratia liittyvät toisiinsa.

Tunnustus demokratioissa

Tässä yhteydessä viitataan tunnustuksella kahteen jo aikaisemmin esitettyyn hegeliläiseen intuitioon, jotka ovat nykyteoreetikkojen keskuudessa yleisesti hyväksytyjä: tunnustus on persoonallinen ja poliittinen käsite (ks. Johdanto). Persoonallisuudella tarkoitan, että tunnustuksella kuvataan persoonien välisiä positiivisia suhteita, joilla on tunnustussuhteen osapuolia konstituiva vaikutus. Tunnustus on yleisinhimillinen tarve, ja ilman tunnustusta emme voisi elää (Taylor 1994, 26). Tunnustuksen puute puolestaan saa meidät kamppailemaan siitä, ja yhteiskunnallista muutosta ajavat liikkeet ovat näin ollen vastuksia tunnustuksen puutteeseen (ks. Honneth 1995). Malliesimerkiksi on mahdollista ottaa nimenomaan populistiset liikkeet, jotka saavat voimansa epävarmuuden tunteista ja yhteiskunnallisista kriiseistä.

Poliittisten tunnustuksen teorioiden piirissä ajatellaan, että yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta tulisi tarkastella juuri tunnustuksen käsitteen pohjalta (Thompson 2006, 9). Identiteettipolitiikka ja tunnustuksen politiikka ovat nousseet esille erillisinä teemoina varsinkin läntisissä demokratioissa. Tarve tunnustuksen erittelylle on vain lisääntynyt yhteiskuntien monimuotoisuuden kasvaessa, ja voidaankin katsoa, että demokraattinen yhteiskunta muodostaa puitteet, joissa tunnustuksen vaatimuksia voidaan avoimesti esittää. Samalla on kuitenkin selvää, että tunnustus sellaisena kuin se edellä on muotoiltu, ei vaadi demokratiaa. Tunnustus on yleisinhimillinen tarve, joka löytää institutionaaliset järjestäytymisen tavat myös demokratian ulkopuolella.² Se liittyy inhimilliseen elämänmuotoon, miten ikinä se onkaan poliittisesti järjestetty. On mahdollista, että tunnustuksen päämäärät ja demokratian päämäärät voivat olla erillään toisistaan. Esimerkiksi

² Esimerkiksi Hegel ei varsinaisesti puolusta demokratiaa yhteiskuntateoriassaan. Tunnustus on pidemminkin sidottu aseisiin ei-demokraattisissa instituutioissa, joiden kautta vapautta pyritään aktualisoimaan (Hirvonen & Laitinen 2016, 4).

identiteetti, jolle haetaan identiteettipolitiikalla tunnustusta, voi olla demokraattisen poliittisen keskustelun ulkopuolella määritetty.

Vaikkei tunnustus ole käsitteellisesti sidoksissa demokratiaan, voidaan kuitenkin väittää, että demokratia on tarpeellista, jos haluamme jakaa tunnustusta oikeudenmukaisesti. Ei ole ilmiselvää, mitä esimerkiksi riittävä arvostus vaatii ja millaisiin persoonuuden ulottuvuuksiin sitä tulisi kohdistaa. Simon Thompsonin (2006, 129) mukaan demokraattisen harkinnan tulisi määrittää tunnustuksen sisällöllistä puolta. Demokratia saattaa siis olla hyödyllinen väline päätettäessä, millä tavoin tunnustusta tulisi jakaa.

Tunnustus on lisäksi kaksisuuntaisessa konstitutiivisessa suhteessa demokratiaan. Jotta demokraattisia yhteiskuntia voisi ylipäänsä olla olemassa, on yhteiskunnan jäsenten saatava tunnustusta kansalaisina, joilla on mahdollisuus osallistua yhteiseen päätöksentekoon. Tämä status ei ole itsestäänselvyys, ja se vaatii oikeanlaista suhteiden järjestämistä kansalaisten ja valtion välillä. Lisäksi demokraattiset instituutiot edellyttävät hyväksyntää kansalaisten suunnalta ollakseen olemassa. Ilman tarpeeksi laajaa hyväksyntää mikä tahansa instituutio lakkaa olemasta. Lopputulos on kehämäinen: demokraattiset instituutiot konstituivat demokraattista kansalaisuutta, ja samoin demokraattiset kansalaiset ylläpitävät demokratiaa.

Olellainen osa demokratiaa on, että se mahdollistaa kansalaisten itseymmärryksen lakien ja normien säätäjänä. Demokraattista tunnustusta voidaankin puolustaa väittämällä, että demokraattiset instituutiot mahdollistavat vapauden, sillä niiden sisällä saamme itse päättää, kuinka tunnustuksen instituutiot muotoutuvat ja kuinka valtasuhteet järjestetään.

Populismien logiikka

Tunnustuksen ja demokratian yhdistämiseen kuuluu edellä esitetyn perusteella, että demokratia antaa vapauden järjestää tunnustussuhteiden institutionalisoituneet muodot yhdessä. Tällä on puolestaan vaikutusta demokraattisen yhteiskunnan kansalaisten itseymmärrykseen demokraattisina itseohjautuvina subjekteina.

Tunnustuksen ja demokratian yhdistelmä asettuu jossain määrin vastakkain suoraviivaisemman demokratiakäsityksen kanssa. Suoraviivaisen käsityksen mukaan demokratia on vain kollektiivisen päätöksenteon mekanismi, joka ei varsinaisesti takaa

mitään tuloksia. Yksilöiden tunnustusvaateet voivat olla motivoimassa demokraattisia pyrkimyksiä, mutta demokratia ei voi taata sitä, että ne tulevat täytetyiksi. Demokratia ei välttämättä sisällä mitään harkintaa, vaan päätökset tehdään äänestäjien määrän mukaan. Erityisesti populismi hyödyntää tämänkaltaista mekanistista käsitystä demokratiasta.

Populismien käsite on siinä mielessä liukas, että populististen liikkeiden poliittisilla päämäärillä ei ole mitään välttämätöntä yhdistävää tekijää. Populismia löytyy niin poliittisen kentän oikealta kuin vasemmaltakin laidalta, eikä taustalta löydy tarkkaa populistista ideologiaa, saati sitten populistisia liikkeitä yhdistävää historiaa (Canovan 2004, 242–244; Mudde ja Kaltwasser 2013, 493–495). Näiden sijaan on kuitenkin mahdollista identifioida retorisia strategioita ja poliittisen todellisuuden jäsentämisen tapoja, jotka populistiset liikkeet jakavat. Näistä yleisimmät ovat jako kansaan ja eliittiin sekä vetoaminen kansan tahtoon tai yleistahtoon (Mudde ja Kaltwasser 2013, 500–506).

Kansa toimii käsitteenä, jolla pyritään määrittelemään relevanttien toimijoiden joukko, joiden tahdon mukaisesti valtion tulisi toimia. Kansa eli ”me” ei kuitenkaan yksin ole riittävä motivaattori poliittiselle toiminnalle, ja näin ollen sitä vastaan asettuu populistisessa ymmärryksessä eliitti tai jokin muu ”toinen”. Kansalla oletetaan olevan ensikäden tieto yleisestä tahdosta, kun taas eliitti tai byrokraattinen valtakoneisto ei onnistu samalla tavoin tätä tahtoa tavoittamaan. Erottelu ei ole kuitenkaan ainoastaan tiedollinen vaan moraalinen. Esimerkiksi Jan-Werner Müllerin (2016, 38) mukaan populismissa poliittisen maailman jaot ymmärretään moraaliseksi ja ne sisältävät myös väitteen eksklusiivisesta edustamisesta. Populistin moraalisesti oletama kansa asettuu vastakkain korruptoituneen tai pahan eliitin kanssa. Populisti on hyvän puolesta pahaa vastaan (Parkkinen 2017, 295).

Laclauin poliittinen teoria keskittyy populismin logiikkaan, ja hän meneekin niin pitkälle, että väittää populismin logiikan olevan kaiken politiikan logiikkaa. Laclau hyväksyy edellä kuvatut populismin yleispiirteet, mutta hän pyrkii myös kuvaamaan tarkemmin, millä tavalla ne ovat yhteydessä toisiinsa ja millä tavoin ne ovat myös konstitutiivinen osa sitä, mitä voidaan pitää poliittisena päätöksentekona – erotuksena ennalta määriteltäviin kaavoihin tukeutuvasta byrokraattisesta päätöksenteosta.

Laclauin (1996) mukaan populistista kahtiajakoa kuvaavat termit, kuten kansa tai eliitti, ovat niin kutsuttuja tyhjiä merkitysijöitä. Ne eivät viittaa mihinkään konkreettisiin tai objektiivisiin sosiaalisen elämän elementteihin vaan pikemminkin sulauttavat yksilöt ja heidän poliittiset pyrkimyksensä saman käsitteen alle. Tyhjiä merkitysijöitä käytetään kuitenkin vetämään rajoja

sekä sulkemaan ”toiset” ulkopuolelle. Laclaun (1996, 38) mukaan tässä ulossulkemisessa toista pidetään uhkana ”meille”, mutta samanaikaisesti uhan kautta konstituoidaan tyhjän merkitsijän ja oman identiteetin rajoja. Jos ulossulkemisen logiikkaa ei seurattaisi, rajat meidän ja muiden välillä hämärtyisivät ja motivaatio poliittiseen kamppailuun laskisi.

Samalla kun eroja toisiin pidetään yllä, ryhmän sisäiset erot häivytetään löyhän samankaltaisuuden alle. Laclau (2005, 129) näkeekin, että yhtäläisyyden asettaminen on välttämätöntä aina, jos haluamme ajatella kansaa jonkinlaisena historiallisena toimijana. Tulkinnoista käydään kuitenkin – kuten Honnethin teoriassa – jatkuvaa kamppailua ja poliittisten ryhmittymien, meidän ja muiden, identiteetit voivat olla jatkuvassa liikkeessä. Tyhjät merkitsijät ovatkin Laclaun (2005, 131) mielestä tarkemmin ajateltuna kelluvia merkitsijöitä, joiden tekemä rajanveto voi vaihtua. Varsinaisten taustalla piilevien tunnustustarpeiden ei tarvitse välttämättä muuttua, mutta poliittiset identiteetit voidaan niihin vedoten vetää yhtä hyvin niin vasemmistolaisittain kuin oikeistolaisittain. Riippuen siitä, millä tavoin poliittinen kenttä milloinkin jaotellaan, erilaiset selitykset ja erilaiset poliittiset pyrkimykset tulevat paremmin kuulluksi. Olennaista Laclaulle (2005, 132) on politiikan sisällön erottaminen politiikan tekemisen muodosta. Aito (populistinen) politiikka on antagonistista, mutta sen sisällä pystytään edistämään mitä tahansa sisällöllisiä väitteitä.

Tunnustuksesta vastakkainasetteluun ja takaisin

Tunnustusnäkökulma kytkeytyy populismiin kahdesta suunnasta. Yhtäältä populismia voidaan pitää vastauksena aitoon tunnustuksen tarpeeseen. Populistiset muotoilut pukevut tunnustustarpeet sanoiksi yksinkertaisella ja motivoivalla tavalla. Axel Honnethin (1995, 163–164) ajatuskulku on samansuuntainen: yksilöiden todelliset tarpeet vaativat jaetun mutta kenties yksinkertaistavan ja motivoivan muotoilun, jotta ylipäänsä voidaan muodostaa yhteiskunnallisia liikkeitä. Pintapuolisesti vaikuttaa siltä, että populistit vastaa tähän huutoon ja muotoilee täyttämättä jääneet tunnustustarpeet. Siinä missä populismiin kuuluu moraalinen elementti, myös Honneth (1995, luku 6) näkee tunnustuksen riittämättömyyden kokemukset nimenomaan moraalisisina kokemuksina. Parhaassa tapauksessa populismi vaikuttaisi toimivan

demokratisoivana voimana, jossa poliittiseen keskusteluun tuodaan sellaisia kokemuksia ja mielipiteitä, jotka eivät ole päässeet edustetuiksi.³

Toisaalta populistit eivät ainoastaan vastaa jo olemassa oleviin tarpeisiin vaan esittävät uusia tulkintoja sosiaalisen ja poliittisen todellisuuden kahtiajakautuneesta luonteesta – me vastaan te, kansa vastaan eliitti. Kysynnän lisäksi populismia voidaan siis tarkastella myös populististen selitysten tarjonnan kautta. Populismissa (mahdollisesti myös legitiimit) normatiiviset tunnustusodotukset ohjataan eräänlaiseen ulossulkevaan muottiin ja sosiaaliset identiteetit muodostetaan vastakkainasettelun logiikalla. Tämä yksinkertaistettu moraalinen kahtiajako on kuitenkin mahdollista kyseenalaistaa. Poliittinen toiminta ei ehkä vaadi väistämätöntä vastakkainasettelun logiikkaa – ainakaan siinä määrin kuin Laclau antaa ymmärtää.

Yksi jyrkän vastakkainasettelun ongelmista korostuu populismiin kuuluvassa lähtökohtaisessa oletuksessa siitä, että populistit on itse oikeassa ja hyvän puolella. Arvot eivät ole keskusteltavissa, vaan ne on annettu esidemokraattisesti. Näin ollen, vaikka populistiset liikkeet usein vetoavat suoraan demokratiaan ja kansan tahtoon, populistinen esidemokraattisesti ja moralistisesti asetettu kahtiajako ei vaikuta olevan kovin avoin demokraattiselle keskustelulle perimmäisistä arvoista tai siitä, kuinka yhteiset asiat tulisi järjestää. Kenties osittain tästä syystä populistiset liikkeet identifioituvat usein karismaattisiin johtajiin demokraattisuuden sijaan (ks. myös Palonen 2017, 233).

Demokratiavajeen lisäksi populismia voidaan haastaa myös tunnustuksen näkökulmasta. Tämän argumentin mukaan populismin kahtia jakava logiikka estää molemminpuolisten tunnustussuhteiden muodostumista ja keskustelevaa identiteetinmuodostamista suhteissa toisiinsa. Populistisessa politiikassa suljetaan ulos aito vastavuoroisen tunnustuksen mahdollisuus (ks. Hirvonen ja Pennanen 2019).

Populististen yksinkertaistusten hyväksymisellä on kahtalainen vaikutus. Ensinnäkin vastakkainasetteluun perustuva logiikka ei anna mahdollisuutta tunnustaa ”muita” kuin vain ennalta asetettuina (ja pahoina tai pelottavina) ”toisina”. Vaikka populistinen liike perustuisikin tunnustuksen tarpeisiin, kahden vastakkain asettuvan identiteetikategorian luominen ei anna toisille mahdollisuutta määrittää itseään positiivisella tavalla. Vaikka populistiset identiteetit ovatkin jossain määrin kelluvia, populistien antamat toisten

³ Müller (2016, 10) kuitenkin huomauttaa, että useimmissa tilanteissa tämä oletus populismin demokratisoivasta ja yhteiskuntaa poliittisesti piristävästä voimasta on virheellinen.

identiteettien kuvaukset eivät ole herkkiä tämän ryhmän itse määrittämille kuvauksille. Esimerkiksi suvakkius ja siihen liitetyt negatiiviset piirteet ei vastaa niin sanottua vihervasemmistoa kannattavan henkilön itsemäärittelyä. Samoin esimerkiksi näkemykset siitä, miten pakolaiset ja maahanmuuttajat ovat raiskaajia ja rikollisia, joita on syytä verrata tulviin ja muihin luonnonvoimiin, eivät tunnusta toista missään relevantissa mielessä. Vastapuolen määrittely tapahtuu populismissa populistien itsensä toimesta sen sijaan, että poliittisille kiistakumppaneille annettaisiin mahdollisuus tuoda ilmi oma identiteettinsä.

Toiseksi identiteetikategorioiden määrittely politiikan ulkopuolella ja vastakkainasetteluun vedoten on haitallista myös populististen liikkeiden osanottajien itseymmärryksen kannalta. Rajoittamalla – vaikkakin hyvin abstraktilla ja epämääräisellä tavalla – sallittujen ”meihin” kuuluvien identiteettien luonnetta, populismi rajoittaa sitä, millä tavalla oma itseys määrittyy. Populismien ”me” ja ”itse” määritellään suhteessa moraalisesti epäilyttävään ”toiseen”. Voidaan toki väittää, että jonkinlainen eronteko muihin on välttämätöntä sosiaalisen identiteetin kannalta (ks. esim. Appiah 2005), mutta populistinen logiikka pelkistää erilaisuuden negatiivisiksi vastakohtiksi. Populismi rajoittaa myös potentiaalisten tunnustajien joukkoa, sillä se sulkee ”toiset” tunnustajien piirin ulkopuolelle. Toiset ja heidän puolustajansa nähdään moraalisesti puhtaan kansan uhkana, joiden kanssa ei tulisi varsinaisesti olla tekemisissä. Kyseessä on traagiseksi kuvattava dynamiikka, jossa tunnustusta haetaan poliittisesta kamppailusta, mutta samanaikaisesti kielletään oman viiteryhmän ulkopuolisilta status tunnustajina.

Populismi ei kuitenkaan tuhoa kaikkia tunnustuksen kanavia, sillä mahdollisuus tunnustuksen saamiseen populistisen ryhmän sisällä säilyy. Vaikuttaakin siltä, että oman viiteryhmän sisältä tuleva tunnustus riittää yksilöiden kohdalla varsin hyvin tarpeeksi hyvän itsetunnon rakentamiseen, joka mahdollistaa toiminnan poliittisessa ympäristössä. Silti myös ryhmä itsessään tarvitsee ulkopuolista toista määrittääkseen itsensä. Kwame Anthony Appiah (2005, 64) kutsuu tätä ”antagonismin dynamiikaksi” ja painottaa, että ryhmän sisäisiä normeja ei määritellä ainoastaan sen perusteella, mitä ne vahvistavat ja kunnioittavat, vaan nimenomaan ulossulkemisen, kiellon ja halveksunnan avulla (Appiah 2005, 139).

Tunnustuksen teorioiden keskeinen idea asettuu antagonismia vastaan: jos en tunnusta toista, en voi itsekään saavuttaa täyttä itsevarmuutta tai ymmärrystä minuuteni riippuvuudesta toisista. Populismien logiikkaan sisältyvä pyrkimys eristää meidät muista ja rajoittaa mahdollisten tunnustettavien henkilöiden joukkoa onnistuu parhaimmillaankin siis vain

syventämään sitä tunnustuksen puutetta, joka alun perin motivoi populistisia pyrkimyksiä. Hegeliläisittäin populistit eivät ole onnistuneet ratkaisemaan herran ja rengin kamppailua tyydyttävällä tavalla (ks. Roman-Lagerspetz, luku 3 tässä teoksessa). Molemmille osapuolille hedelmällisen tunnustussuhteen rakentumisen sijaan populistinen identiteetin rakentaminen jää yksipuoliseksi ja omia rakentumisen ehtojaan ymmärtämättömäksi.

Edellisten huomioiden lisäksi populismia voidaan kritisoida identiteettipoliittisesta konservatiivisuudesta. Koska ”me” ja ”te” annetaan esipoliittisesti demokraattisen keskustelun ulkopuolella, nämä identiteettikategoriat eivät nouse teemoiksi poliittiseen keskusteluun vaan toimivat sen jämähtäneinä reunaehtoina. Identiteettien oletetaan jollain tapaa heijastelevan sosiaalisen todellisuuden piirteitä, vaikka tyhjän/kelluvan merkitsijän luonteeseen kuuluu, että sillä ei tarvitse olla mitään tarkkaa kiinnekohtaa sosiaalisessa elämässä. Populisti syyllistyy siis pahimmillaan eräänlaiseen identiteettipoliittiseen kaksoisvirheeseen: identiteettejä pidetään järkkymättöminä, vaikka todellisuudessa näin ei ole, ja järkkymättömät identiteettikategoriat eivät edes saa objektiivista viittauskohdetta.

Yllämainitut populismin piirteet ovat määritelmällisesti tunnustusta murentavia, sillä hegeliläisen tunnustuksen keskeisiksi piirteiksi nostetaan vaatimus molemminpuolisuudesta ja itsensä näkemisestä toisessa. Siinä määrin kuin populistinen tapa tehdä politiikkaa estää rakentavia toisiin suhteutumisen muotoja, sen voidaan katsoa lisäävän vieraantumisen ja marginalisaation tunteita eli juuri niitä tunteita, joista populismi saa käyttövoimansa.

Populismia voidaankin pitää patologisena muotona tunnustuksen kamppailusta (Hirvonen ja Pennanen 2019). Tunnustussuhdeteorian perspektiivistä populismi ei ainoastaan tunnusta toista väärin vaan johtaa lisäksi itseymmärryksen heikkouteen populistien itsensä kohdalla. Populistinen politiikka vaatii aktiivista toisen tunnustamisen kieltämistä ja – jos tunnustusta pidetään inhimillisenä tarpeena, joka asettaa reunaehdot yksilöiden ja yhteiskunnan hyvinvoinnille – se asettuu yhteiskunnan kannalta olennaisia normatiivisia reunaehtoja vastaan.

Populistinen vetoaminen autenttiseen identiteettiin sulkee lisäksi mahdollisuuksia kehitykseltä. Tämä ei tarkoita, että koko yhteiskunta olisi pysähtyneisyyden tilassa. Vaarassa ovat kuitenkin ne käsitteellistykset, kategoriat ja instituutiot, jotka ovat yhteydessä populistisiin identiteettivaatimuksiin. Lyhyesti sanottuna populismi ei ainoastaan asetu tunnustuksen normeja vastaan, vaan lisäksi se estää tunnustuksen piirien laajentamisen nykyistä laajemmalle. Jämähtäneet populistiset muotoilut identiteettikategorioista eivät pysty

hyödyntämään sitä potentiaalia tunnustuksen laajentamiseen, joka on läsnä moderneissa instituutioissa. Toisin sanoen populismi ei mahdollista vapauden, yhtäläisten oikeuksien ja mahdollisuuksien laajentamista koskemaan kaikkia.

Kohti demokraattista elämänmuotoa

Tunnustus ei käsitteellisesti edellytä demokratiaa, mutta demokratia vaikuttaa keskeiseltä tunnustussuhdeteorioiden kuvaamien normatiivisten päämäärien saavuttamiseen. Tämän lisäksi tunnustuksen idean ottaminen vakavasti ohjaa, millaisia muotoja demokraattisen käytännön halutaan ottavan.⁴ Edellä on esitetty, että populistiset politiikan keinot eivät istu helposti yksin tunnustuksen idean kanssa. Tässä osiossa hahmottelen, millaista tunnustuksen demokratian tulisi populismin sijaan olla.

Honnethin (2003, 138) mukaan koko yhteiskuntaa voidaan tarkastella institutionalisoituneena tunnustussuhteiden verkostona. Instituutioilla on normatiivinen ydin, joka perustuu persoonien väliseen tunnustukseen. Ideaalitapauksessa instituutiot järjestetään sillä siten, että kaikki voivat olla kuin kotonaan niissä ja kokea niiden kautta rakentuvat identiteettinsä omakseen. Tunnustusta voidaan siis käyttää eräänlaisena antropologisena perustana, johon vedoten arvioidaan, kuinka hyvin instituutiot pystyvät täyttämään muun muassa yksilön itsetoteutuksen tarpeen ja ne vapauteen tähtäävät normit, joiden avulla instituutiot ovat oikeutuksensa saaneet (Honneth 2014). Kuten Charles Taylor (1994, 28) asian ilmaisee, emme voi olla autenttisia, jos emme saa tunnustusta.

Kun ajatus autenttisuudesta tai vapaudesta yhdistetään näkemykseen yhteiskunnasta tunnustussuhteiden institutionalisoituneena järjestelmänä, demokratia nousee esiin lupaavana kandidaattina sille, kuinka tunnustuksen instituutiot tulisi järjestää. Kuten edellä huomattiin, jos demokratia ymmärretään vain teknisenä tapana tuottaa päätöksiä ilman harkintaa ja sen mukaan, mikä vaihtoehto saa eniten kansansuosiota, se johtaa helposti populistiseen ja ulossulkevaan kilpailuun äänistä.

⁴ Näitä rajoitteita on muitakin: demokratian tulisi kunnioittaa yleisiä oikeuksia, ja toisaalta sen kautta tulevat päätökset eivät saisi olla liian huonoja. Jälkimmäinen on omiaan aiheuttamaan irtisanoutumisen demokraattisten päätösten sitovuudesta. (Ks. Hirvonen & Laitinen 2016.)

Millainen demokratia voisi välttää populismin tunnustuksenvastaiset tendenssit? Christian List (2011, 272–274) on luettellonut demokraattisia kliseitä, joilla voidaan luonnehtia mitä tahansa demokraattista järjestelmää. Ensinnäkin demokratioiden pitäisi olla avoimia kaikille mahdollisille päätösvaihtoehdoille käsillä olevaa asiaa koskien. Toiseksi enemmistön mielipiteen pitäisi olla jokaisessa päätöksessä ratkaiseva tekijä, ja kolmanneksi demokraattisten päätösten pitäisi olla keskenään ristiriidattomia sekä sisältää myös päätösten loogiset seuraamukset. Nämä ovat eräänlaisia minimivaatimuksia mille tahansa demokraattiselle järjestelmälle, ja List (2011, 275) argumentoi, että vain kaksi kolmesta voidaan täyttää kunnolla. Minimivaatimusten sisälle mahtuvat populistisetkin tavat tehdä demokratiaa, mutta yhtä lailla on mahdollista asettaa pidemmälle meneviä ideaaleja sen suhteen, mitä demokraattisella päätöksenteolla haetaan.

Vankkumaton demokratian kannattaja filosofi John Dewey antaa astetta rikkaamman kuvan demokratiasta ja painottaa yhteiselämän luonnetta dynaamisena kommunikatiivisena prosessina, jossa minkään poliittisen kannan ei odoteta saavuttavan lopullista voittoa (Dewey 1973, 93). Demokratialle on tärkeää jatkuva keskustelu siitä, millä tavoin inhimillinen elämämme tulisi järjestää. Demokratia ei ole siis pelkkä päätöksentekotapa, jolla voidaan välineellisesti pyrkiä poliittiseen päämäärään vaan pikemminkin hyvää yhteiselämää määrittävän päätöksenteon piirre: ”Demokratia on enemmän kuin vain hallintomuoto; se on ensisijaisesti yhteiselämän, yhteisen kommunikatiivisen kokemisen, muoto” (Dewey 2001, 91).

Tunnustusteoreetikoista muun muassa Taylor ja Honneth yhtyvät näkemykseen, että demokratia ei ole pelkkä päätöksentekomekanismi vaan pikemminkin kollektiivinen tai jaettu tapa järjestää yhteinen todellisuutemme. Taylorin (1998, 144) mukaan demokratia sisältää yhteisen deliberaation eli harkinnan ja keskustelun, jonka piirissä on mahdollisuus haastaa ja muuttaa keskustelijoiden näkemyksiä. Demokraattinen konsensus ei pyri vain tasapainottelemaan erilaisten etunäkökulmien välillä, vaan se muuttaa niitä yhteisellä toiminnalla. Deweyn demokratiateoriasta ammentava Honneth (2007) puolestaan väittää, että demokratia on eräänlainen sosiaalinen ideaali, joka pyrkii ottamaan päätöksentekoon mukaan kaikki päätösten vaikutusten alla olevat henkilöt. Tällaisenaan se vaatii kuitenkin jaettuja arvoja ja esipoliittista yhteisöllisyyttä. Toisin sanoen demokratia on harkintaa, joka saa orientaationsa jaetusta arvopohjasta, mikä voi toki olla niinkin löyhä kuin toisten tunnustaminen osallisena yhteisessä päätöksenteon prosessissa.

Tunnustuksen demokratia sisältää siis kaksi elementtiä, jotka menevät populismin muotoiluja pidemmälle. Ensinnäkin demokratian tulee olla keskustelua siitä, miten yhteiset asiat tulee järjestää. Tämä vaatii kaikkien osapuolten kunnioittamista yhtäläisinä päätöksentekijöinä ja keskustelukumppaneina – eli normatiivisen todellisuuden rakentajina. Toiseksi, jotta edeltävä olisi mahdollista, on oletettava jonkinlainen jaettu arvopohja, jotta poliittiset ongelmat nähdään sellaisina, jotka vaativat yhteistä ratkaisua. Tunnustuksen deliberatiivinen demokratia vaatii siis jo ennakkoehtona tunnustettuja kansalaisia, joiden itseymmärrykseen kuuluu ajatus siitä, että sekä he että muut ovat osa samaa poliittista yhteisöä. Tämä ei tarkoita sitä, ettei poliittisia erimielisyyksiä voisi ja tulisi olla. Toisten kunnioitus yhtäläisinä päätöksentekijöinä on kuitenkin reunaehto sille, että päätöksiä voidaan ylipäänsä tehdä yhdessä.

Tunnustuksen demokratian voidaan myös sanoa tähtäävän vapauteen, sillä demokraattisissa instituutioissa kansalaisilla on mahdollisuus itse järjestää institutionaalinen todellisuutensa sekä se, millä tavoin tunnustussuhteet näissä instituutioissa rakentuvat. Demokratian lupaus onkin, että kaikilla on mahdollisuus antaa panoksensa inhimillisen elämänmuodon suunnan määrittämiseen ja – jos seuraamme Honnethin (2014) tulkintaa tunnustusinstituutioista olennaisina vapauden mahdollistajina – siinä tapauksessa demokratiasta tulee keskeinen elementti sekä itseymmärryksen että vapauden toteuttamisessa.

Toisin kuin populismi, yllä hahmoteltu tunnustuksen demokratia ei perustu lähtökohtaiseen kahtiajakoon ja ulossulkemiseen. Demokraattinen elämänmuoto kuulostaa positiiviselta ideaalilta, mutta sitä kohtaan on helppo kohdistaa (ainakin) kaksi kriittistä huomiota. Voidaan oikeutetusti kysyä, onnistuuko se täyttämään yksilölliset tunnustustarpeet yhtään sen paremmin kuin populistinen politiikka. Käytännössä demokraattinen päätöksenteko perustuu kompromisseihin ja enemmistöpäätöksiin, vaikka keskustelua käytäisiin ennen päätöstä. Mikä estää enemmistön tyrannian ja sen, että yksittäiset tunnustushalut jäävät kompromissien jalkoihin, jos demokratian lupaus on, että kaikki voivat olla kotonaan institutionaalisessa todellisuudessa?

Helppoa ja suoraa vastausta ongelmaan ei ole, mutta kritiikin viiltävintä terää on mahdollista tlysyttää kahdella tavalla. Ensinnäkin, kuten Cillian McBride (2005, 501–503) argumentoi, eri tunnustuksen muotojen erottelu toisistaan on demokratiankin kontekstissa hyödyllistä. Päätöksenteko vaatii kaikkien yhtäläistä kunnioitusta, ja samoin päätösten tulisi olla sellaisia, joissa tasavertaisen persoonan statusta ei loukata. Arvostus on McBriden mukaan kuitenkin

tunnustuksen muotona sellainen, jota emme voi varsinaisesti vaatia toisilta – vaan pikemminkin vain pyytää. Näin ollen demokratia ei voi taata positiivista arvostusta erilaisille elämäntavoille tai saavutuksille, mutta se voi kuitenkin pyrkiä arvostusta neutraalimpaan hyväksyntään. Demokratialla voi olla rajoituksensa, varsinkin niiden tunnustuksen muotojen kanssa, jotka perustuvat osittain kilpailuun muiden kanssa.

Toiseksi kritiikki voidaan koettaa väistää haastamalla tunnustustarpeiden yksilöllisyys. Varsinkin Honnethia seuraavat tunnustussuhdeteoriat esittävät, että tunnustus ja tunnustustarpeemme ovat institutionaalisesti välittyneitä. Tunnustusinstituutioiden demokraattinen muutos ei pyri siis ainoastaan täyttämään jo olemassa olevia tunnustustarpeita, vaan se myös järjestää tarpeemme uudelleen. Tämä ei takaa näiden tarpeiden täyttöä, mutta on parempi, että meillä on jonkinlainen kontrolli niistä instituutioista, joiden kautta identiteettimme muotoutuu kuin, että olisimme sokeasti joko harvojen tai ei kenenkään kontrolloiman institutionaalisen todellisuuden armoilla. Kenties juuri tätä Hegel ajoi takaa pyrkiessään hengen tietoisuuteen itsestään: meidän tulisi olla selvillä rooleistamme ja itsetietoisuutemme muotoutumisesta suhteissa toisiin ja suhteessa objektiiviseen institutionaaliseen todellisuuteen.

Toinen kriittinen huomio koskee tunnustuksen ihmiskuvaa ja kuvausta demokratiasta. Todellinen demokratia ei vaikuta niin keskustelevalta kuin tunnustuksen demokratian ideaali. Asettaako tunnustussuhdeteoria utopian, joka ei ole yhteydessä todellisuuteen, vai antaako se vain virheellisen kuvauksen poliittisesta todellisuudesta? Onko niin, että tunnustussuhdeteoria naiivisti olettaa, että ihmiset hakevat positiivista yhteisymmärrystä, kun esimerkiksi Laclau'n teoria näkee todellisen poliittisen vastakkainasettelun ytimeen?

Monikaan tämänhetkinen poliittinen järjestelmä ei tunnu toimivan tunnustuksen demokratian normien mukaisesti. Toisaalta tätä teoreetikot eivät väitäkään. Tunnustussuhdeteoria antaa normatiivisia kriteerejä tarkastella yhteiskunnallisia kehityslinjoja. Ajatus, että ihmisillä on jaettu tunnustuksen tarve, ei ole sinällään järin ruusuinen kuva ihmisyydestä.

Tunnustussuhdeteoriassa pyritään paikantamaan niitä kehityskulkuja – kuten populismin nousu – jotka saattavat perustua jaettuun ihmisyyteen, mutta jotka eivät onnistuneesti täytä tarpeitamme ja näin ollen johtavat kärsimykseen. Erilaisten sosiaalisten patologioiden kuvauksia esittäessään teoria pyrkii olemaan yhtä aikaa sekä deskriptiivinen että normatiivinen. Tunnustus itsessään tarjoaa filosofisesti vahvan normatiivisen kehikon, muttei aseta varsinaista utopiaa sen suhteen, millaisia muotoja paremman yhteiskunnan tulisi ottaa

tai minkälaisia muotoja sen olisi mahdollista ottaa. Jos riittävä tunnustus on vaatimus ylipäänsä poliittiselle toimijuudelle, on perusteltua väittää, että tunnustuksen vastaiset tendenssit ovat patologisia – ainakin poliittisen subjektin olemassaolon näkökulmasta. Radikaaliin vastakkainasetteluun perustuva näkemys ei ota tosissaan tätä ihmisten välistä riippuvuutta. Filosofisissa ihmiskuvissa on näiden yhteiskuntateorioiden välillä ero. Yllä olevan esityksen tarkoitus ei ole ratkaista tätä filosofista kiistaa lopullisesti kummankaan näkemyksen hyväksi, vaan tarjota yksi argumentti monien joukossa tunnustukseen perustuvan deliberatiivisen demokratian puolesta.

Lopuksi

Tässä tekstissä on tarkasteltu, millä tavoin populismi, tunnustus ja demokratia nivoutuvat yhteen. Populismi voidaan nähdä vastauksena tunnustuksen tarpeisiin. Vastavuoroisuuden vaatimusten näkökulmasta populismin logiikka on kuitenkin tunnustuksen logiikan vastaista. Demokratia voi saada kuitenkin myös muita muotoja kuin vastakkainasetteluun perustuva kamppailu suurimmasta äänisaaliista. Tunnustussuhdeteoria toimii yhtenä puolustuksena keskustelevalle eli deliberatiiviselle päätöksenteolle, mutta tämäkään ei ole vapaa omista ongelmistaan ja reunaehdoistaan. Kenties demokratia on huonoista vaihtoehdoista paras keino järjestää keskinäiset suhteemme. Vaikka näin olisi, meillä on silti hyviä syitä pyrkiä puolustamaan ja rakentamaan vahvaa keskustelevaa demokraattista kansalaisuutta yksinkertaistavan populistisen vastakkainasettelun sijaan. Parhaan huonon vaihtoehdon sisälläkin on siis parempia ja huonompia vaihtoehtoja.

Kirjallisuus

Appiah, Kwame Anthony 2005: *The Ethics of Identity*. Princeton University Press, Princeton.

Canovan, Margaret 2004: Populism for Political Theorists? *Journal of Political Ideologies* 9(3), 241–252.

Dewey, John 1973: *Lectures in China, 1919–1920*. The University Press of Hawaii, Honolulu.

Dewey, John 2001: *Democracy and Education*. A Penn State Electronic Classics Series Publication.

Hirvonen, Onni & Laitinen, Arto 2016: Recognition and Democracy – An Introduction. *Thesis Eleven* 134(1), 3–12.

Hirvonen, Onni & Pennanen, Joonas 2019: Populism as a Pathological Form of Politics of Recognition. *European Journal of Social Theory* 22(1), 27–44.

Honneth, Axel 1995: *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Käännös Joel Anderson. The MIT Press, Cambridge.

Honneth, Axel 2003: Redistribution as Recognition. A Response to Nancy Fraser. Teoksessa *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Nancy Fraser ja Axel Honneth. Verso, New York, 110–197.

Honneth, Axel 2007: Democracy as Reflexive Cooperation: John Dewey and the Theory of Democracy Today. Teoksessa *Disrespect*. Axel Honneth. Polity Press, Cambridge, 218–239.

Honneth, Axel 2014: *Freedom's Right. The Social Foundations of Democratic Life*. Käännös Joseph Ganahal. Polity Press, Cambridge.

Laclau, Ernesto 1996: Why do Empty Signifiers Matter to Politics? Teoksessa *Emancipation(s)*. Ernesto Laclau. Verso, Lontoo, 36–46.

Laclau, Ernesto 2005: *On Populist Reason*. Verso, Lontoo.

List, Christian 2011: The Logical Space of Democracy. *Philosophy & Public Affairs* 39(3): 262–297.

McBride, Cillian 2005: Deliberative Democracy and the Politics of Recognition. *Political Studies* 53(3), 497–515.

Mudde, Cas & Kaltwasser, Cristóbal Rovira 2013: Populism. Teoksessa *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Toimittaneet Michael Freeden, Lyman Tower Sargent ja Marc Stears. Oxford University Press, Oxford, 493–512.

Müller, Jan-Werner 2016: *What is Populism?* University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Palonen, Emilia 2017: Timo Soinin populismin perusta 1988–2017. Teoksessa *Jätkät ja Jytkyt. Perussuomalaiset ja populismin retoriikka*. Toimittaneet Emilia Palonen ja Tuija Saresma. Vastapaino, Tampere, 221–247.

Parkkinen, Laura 2017: Timo Soinin Kaanaan kieli – pelastuksen politiikkaa ja saarnapuhetta. Teoksessa *Jätkät ja Jytkyt. Perussuomalaiset ja populismin retoriikka*. Toimittaneet Emilia Palonen ja Tuija Saresma. Vastapaino, Tampere, 273–296.

Taylor, Charles 1994: The Politics of Recognition. Teoksessa *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*. Toimittanut Amy Gutmann. Princeton University Press, Princeton, 25–73.

Taylor, Charles 1998: The Dynamics of Democratic Exclusion. *Journal of Democracy* 9(4): 143–156.

Thompson, Simon 2006: *The Political Theory of Recognition. A Critical Introduction*. Polity Press, Cambridge.

Vaarakallio, Tuula & Palonen, Emilia 2017: Populismin käsite 2000-luvulla. Teoksessa *Jätkät ja Jytkyt. Perussuomalaiset ja populismin retoriikka*. Toimittaneet Emilia Palonen ja Tuija Saresma. Vastapaino, Tampere, 45–68.